

22.08.2018

Новий гравець на українському науковому полі

4 липня 2018 р. Уряд затвердив постанову про створення Національного фонду досліджень України (НФДУ). Якими будуть основні завдання й функції цієї інституції та які зміни передбачаються в національній науковій сфері, коли Фонд запрацює повноцінно, – про це в ефірі чергового випуску програми «Наука XXI» (спільний проект парламентського телеканалу «Рада» та Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти) розповіла голова робочої групи зі створення Фонду, член Наукового комітету Національної ради України з питань розвитку науки і технологій, завідувач відділу клітинної біології і біотехнології Інституту харчової біотехнології та геноміки НАН України член-кореспондент НАН України А. Ємець ([Національна академія наук України](#)).

«Реформування науки є надзвичайно важливим на сьогодні не тільки для неї самої, а й для держави в цілому, – говорить учена. – Основні кроки для цього закладено в Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність», нову редакцію якого було ухвалено парламентом наприкінці 2015 року. Деякі з цих кроків уже зроблено. Головний – створення Національної ради України з розвитку науки і технологій (НРНТ), що відбулося минулого року. Це постійно діючий дорадчо-консультативний орган при Кабінеті Міністрів України, очолюваний Прем'єр-міністром України та покликаний об'єднати представників наукової сфери, органів державної влади й реального сектору економіки – з метою формування і реалізації державної політики в галузі науки та науково-технічної діяльності. Цей принцип відображено в структурі Ради: вона складається з Наукового комітету (НК) й Академічного комітету (АК) чисельністю 24 членів кожен. До складу НК входять учені, які мають авторитет, є лідерами в своїх галузях і максимально незалежними фахівцями. Вони представляють цілий науковий спектр, мають високі показники публікаційної активності, досвід стажування і/або роботи за кордоном та розуміють, як функціонує, фінансується й розвивається наука на Заході. Саме цей досвід ми й хотіли б перенести на український ґрунт і закласти його як фундамент для подальшого ефективного реформування вітчизняної науки. Абсолютна більшість членів НК не займають адміністративних посад. Їх обирав спеціальний Ідентифікаційний комітет із шістьох українських і трьох зарубіжних науковців із дуже високими науковими рейтингами і позитивною репутацією. До складу ж АК входять представники центральних органів виконавчої влади, Національної академії наук і національних галузевих академій наук України, державних адміністрацій та різних органів, так чи інакше дотичних до наукової діяльності. Такий синергізм зараз дуже важливий, бо ми маємо частіше зустрічатися, чути один одного, розуміти потреби «знизу» і «згори».

НРНТ зобов'язана подавати пропозиції щодо визначення основних пріоритетів у галузі науки й науково-технічної діяльності, фінансування

науки тощо. Зокрема, одним із завдань НК НРНТ було розроблення Положення про НФДУ – одного з головних інструментів фінансування науки в нашій державі. Звісно, у своїй роботі ми спиралися на Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність», у якому вже закладено основний алгоритм. Однак, перш ніж розробити це Положення, ми провели відкриті консультації зі світовими, зокрема європейськими (у тому числі німецькими й австрійськими), науковими фондами. Так, уже в жовтні 2017 року (а НРНТ було створено тільки в серпні) відбулися відповідні семінари та конференції, під час яких зарубіжні колеги поділилися досвідом роботи таких фондів, аби в майбутньому ми могли скористатися їхніми найкращими практиками. Більше того, так склалося, що серед 24 членів НК немає жодного вченого-юриста. Тому ми розробляли Положення про НФДУ самотужки, і набуваючи власного досвіду в сфері законотворення, й користуючись порадами юристів та інших фахівців. Аби надати імпульсу науковій реформі й запустити діяльність НФДУ ми мали розробити документ про нього в дуже стислий термін. Саме така швидка робота стала тригером, ключовим механізмом, що прискорив наукову реформу. Проект Положення було подано до Уряду наприкінці листопада 2017 року, а вже в січні 2018 року цей документ обговорювався на першому засіданні НРНТ під головуванням Прем'єр-міністра України Володимира Гройсмана. Члени НК звернулися до урядовців із проханням виявити політичну волю та створити Фонд. До нас дослухалися. Впродовж 4 місяців після цієї зустрічі Положення пройшло серію погоджень із центральними органами виконавчої влади, юристами. І нарешті його було доопрацьовано та затверджено рішенням Уряду».

«Завданням Фонду є грантова підтримка фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук, а також прикладних наукових досліджень і розробок за пріоритетними напрямками розвитку науки і технологій, – пояснює А. Ємець. – НФДУ буде новим гравцем на нашому науковому полі, незалежною інституцією, головним розпорядником бюджетних коштів, котрий підпорядковуватиметься безпосередньо Урядові. Фінансування Фонду здійснюватиме держава. Але законодавство передбачає можливість надходження коштів (добровільних внесків) і з інших джерел – від фізичних та юридичних осіб, навіть нерезидентів України. Тобто ці внески зможе робити й бізнес, якщо зацікавиться й захоче вкласти гроші в розвиток науки. Передбачається, що джерела недержавного фінансування матимуть можливість висловлювати побажання до розподілу наданих ними коштів».

«Гранти розподілятимуться на конкурсних засадах, – продовжує А. Ємець. – Організацією конкурсів, які проводитиме НФДУ, займатиметься його Наукова рада. Її склад обиратимуть члени НК НРНТ. Загалом, до структури Фонду ввійдуть дирекція з 60 осіб, яку очолюватиме виконавчий директор і яка забезпечуватиме матеріально-технічну та організаційну роботу НФДУ, та Наукова рада з 30 осіб, котра призначатиме і проводитиме конкурси, займатиметься питаннями розподілу фінансування

між трьома секціями Фонду – секцією природничих, технічних наук і математики, секцією біології, медицини і аграрних наук та секцією суспільних і гуманітарних наук. Усі ці люди формуватимуть стратегію роботи Фонду. Наглядовою радою в НФДУ буде НК НРНТ – він виконуватиме функції контролю та координації діяльності Фонду. Якщо щось ітиме не так – ми коригуватимемо його роботу».

Як наголосила вчена, принципи роботи Фонду заперечують можливість відомчих або квотних перерозподілів грантових коштів: «НФДУ фінансуватиме проекти дослідників із закладів вищої освіти, наукових установ НАН України та національних галузевих академій наук. Конкурси, які проводитимуться, матимуть також на меті підтримати й об'єднати зусилля вчених незалежно від їхньої відомчої приналежності. Наука має працювати для всього суспільства».

За законом, зазначає А. Ємець, НФДУ створюється на базі Державного фонду фундаментальних досліджень (ДФФД), який існує в Україні вже чверть століття. Новий Фонд стане наступником ДФФД, однак принципово відрізнятиметься від нього. По-перше, він матиме зовсім інший статус, оскільки підпорядковуватиметься не Міністерству освіти і науки України, а безпосередньо Урядові та фінансуватиметься окремим рядком у Державному бюджеті. По-друге – значно більший бюджет: на початках – близько 600-700 млн. грн. проти 30 млн. грн. цього річного бюджету ДФФД. «Зараз, наприклад, обсяг фінансування наукових проектів молодих учених складає від 40 до 100 тис. грн. Це дуже невеликі кошти. Якщо говорити про природничі науки – фізику, хімію, біологію, – то дослідження в них уже не виконуються за допомогою циркуля чи лінійки. Потрібно вкладати гроші. Якщо ми хочемо підняти українську науку до світового рівня, то маємо виконувати дослідження на сучасному обладнанні, купувати реактиви. Фонд підтримуватиме проекти високої якості, від науковців, які мають значні професійні здобутки, від найкращих груп, – аби зупинити «відтік мізків». Тому й фінансування має бути відповідним».

А. Ємець також пояснила, що НФДУ надаватиме три різновиди грантів – індивідуальні, колективні та інституційні. Положенням про Фонд передбачено фінансування не тільки власне наукових досліджень, а й академічної мобільності (зокрема, для участі у наукових заходах за кордоном) та проведення наукових заходів в Україні, популяризації науки, підтримки молодих учених тощо. «Відтік цінних кадрів із нашої науки є нагальною проблемою. Зараз існує, як ми говоримо, «гар», розрив, прірва між науковцями старшого віку та молодими людьми, які хотіли б займатися наукою, бо вчені середнього віку – від 30 до 50 і трохи більше років масово виїжджають за кордон. Це продуктивні вчені, які могли б працювати тут, але не мають ані необхідних умов, ані достатніх коштів для здійснення досліджень. Тому Фонд підтримуватиме молодих науковців, аби наукові установи та заклади вищої освіти мали змогу готувати собі кадри. Без цього ми не зможемо розвивати ані науку, ані національну економіку», – переконує А. Ємець.

За словами вченої, при НК НРНТ наразі працюють дві робочі групи, до яких долучилися представники вітчизняної наукової громадськості. До однієї з них увійшли молоді вчені. Вони готують пропозиції, в яких висловлять своє бачення щодо порядку проведення, тривалості й обсягу фінансування конкурсів Фонду. З цими молодими вченими вже проведено кілька консультацій, а в середині серпня поточного року має відбутися чергова зустріч робочої групи, під час якої буде підсумовано їхні пропозиції. Власні пропозиції щодо діяльності новоствореного Фонду (зокрема, щодо фінансування проектів і поліпшення дослідницької інфраструктури) надасть і друга робоча група, до якої увійшли вже досвідчені науковці. *«Ми, НК НРНТ, як представники наукової громадськості повинні почути, чого хоче ця громадськість. Це для нас на першому плані»*, – підкреслює А. Ємець.

Відповідаючи на запитання ведучої, гостя телестудії зазначила, що представники НК НРНТ обговорили з Міністерством фінансів України фінансове забезпечення діяльності Фонду в 2019 р. *«Звичайно, в перший рік роботи НФДУ ми не можемо просити для нього мільярди коштів – ми просимо у зазначених межах, однак не менше 600-700 млн грн – на проведення конкурсів. За рекомендаціями європейських експертів щодо реформування української наукової сфери, обсяги конкурсного фінансування науки мають складати 40 % загального фонду бюджетного фінансування цієї галузі. Крім того, обсяги фінансування науки залежатимуть і від обсягів ВВП, адже Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» встановлює норму фінансування науки на рівні 1,7 % ВВП, тоді як зараз цей показник – близько 0,26 % ВВП. Якщо зростатиме наша економіка й, одночасно, частка видатків на науку, то на забезпечення Фонду йтимуть більші суми. Дуже хочеться, щоб до цього долучалися також бізнес і благодійники. Але питання про те, наскільки це вдасться реалізувати, залишається відкритим. І найближчим часом нам доведеться знову зустрічатися, щоб пояснювати, слухати, обговорювати це питання.*

Можливо, в перший рік вдасться зробити не все заплановане. Наприклад, якщо говорити про прозорість і відкритість діяльності Фонду, то це передбачає також здійснення незалежної експертизи поданих на конкурси проектів і запитів, яка в усьому світі проводиться незалежними експертами. Є напрацьовані практики, і ми хотіли б реалізувати цей принцип – залучити до експертизи західних експертів. Однак це теж потребує роботи й часу – для підготовки відповідних нормативно-правових актів, відкриття рахунків. У світі існують практики, коли рецензування не оплачується, проте українське законодавство передбачає можливість оплати роботи експертів. Наприклад, у Польщі, Чехії та Словаччині це коштує 100 євро. Ми над цим думаємо і хотіли б створити базу даних таких незалежних експертів. Якщо це не вдасться зробити 2019 року – намагатимемося зробити в 2020-му. І останнє: якщо йдеться про експертизу, здійснювану зарубіжними фахівцями, то українські науковці мають розуміти, що в такому випадку запити потрібно буде подавати

англійською мовою. Тільки так ми зможемо залучити до рецензування експертів з інших країн».

Під час ефіру А. Ємець згадала також про конкурс щодо обрання членів Наукової ради НФДУ, який проводить НРНТ. До кандидатів висуваються досить жорсткі вимоги. *«Ми хочемо зробити перезавантаження й обрати людей із досвідом роботи на Заході, високими показниками публікаційної активності, креативних, гнучких, добросовісних, котрі дотримуються принципів наукової етики. До Наукової ради Фонду не потрапляють особи, які займають адміністративні посади. В цьому й полягає новизна цієї структури. Оголошуючи конкурс, ми врахували і Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність», і Закон України «Про запобігання корупції»»,* – наголошує вчена.

Більше дізнавайтеся з відеозапису телепередачі: <https://goo.gl/CX4mxt>.

Додатково з цієї теми читайте також:

[Суржик Л. Алла Ємець: «Максимальна відкритість і прозорість – основні принципи діяльності Національного фонду досліджень України» // Дзеркало тижня. – 2018. – 20.08;](#)

[Колежук О. Національний фонд досліджень: ризики і можливості // Дзеркало тижня. – 2018. – 17.08.](#)